

Den kristne mission og organisation i Danmark og Norden – fra Ansgar til Jydske Lov

af Svend Thorhauge, 920124

πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
πνεύματος (Μαθ. 28.19).

Besvarelsen *beskriver* med udgangspunkt i et *referat* (I) af Rimberts beretning om Ansgars mission hos de danske konger Hårik og Hårik den yngre, danneres første møde med den universelle kirke og dennes første organisering frem til etableringen af det første nordiske ærkebispesæde i Lund i 1103/04 (II). Med afsæt i denne *beskrivelse* af forholdet mellem kristningen og det danske Riges samling under Hårik *redegøres* herefter for det tilsvarende forhold mellem statsdannelse og kristendommens udbredelse i henholdsvis Sverige, Norge og Island (III). Afslutningsvist *redegøres* for de videre forskydninger i forholdet mellem den danske gejstlighed og verdslighed frem til Valdemars Sejrs død, kort efter Jydske Lovs nedfældelse i 1241 (IV). Der er ikke i opgaveteksten ønsket en analyse eller en fortolkning, men alene referat, redegørelse og beskrivelse. Som det fremgår tager beskrivelserne og redegørelserne dog afsæt i forholdet mellem stat og kirke.

Den kristne mission har taget meget forskelligartede former i sin totusindårige historie, lige fra enkelte frommes selvvalgte rejser blandt 'hedninge', til organiserede væbnede korstog arrangeret i et joint-venture mellem kejsere og paver; og lige fra munkeordners mere selvorganiserede fremdrift, til paveudsendinge, der henvendte sig direkte til den verdslige ledelse af ukristnede områder, med henblik på at få herskerne omvendt og døbt i forventning om, at deres undersåtter herefter ville indrette sig derefter, men ikke mindst i forventning, om herefter også at modtage tiende til kirken. Missionen i Norden følger den sidste model.¹

Kristendommen kommer til Norden med munken Ansgar og dennes ven Autbert, som følger med den Danske kong Harald til landet, efter dennes dåb (826) hos Frankerkejsersens hof, for at sikre, at Harald hjemvendt til de hedenske kulturer ikke skulle fristes til frafald og synd (Nielsen 1923: 191). Harald står imidlertid ikke stærkt i Danmark og efter et par mislykkede forsøg på at vinde kongeriget under sig, ansporet af den tyske kejser Ludvig, tilbringer han resten af sit liv (indtil han under mistanke for forræderi

¹ Når bortses fra Willibrords tidlige forsøg (Balling/Lindhardt, 1979 [1945]: 13)

ombringes af kejserens mænd i 852), i sit frisiske len. Ansgar bliver hos Harald i dennes udenlandske eksil, indtil pladsen overtages af Gislemar, og Ansgar sendes til Sverige for i stedet at missionere dér. Mere herom nedenfor under afsnit III. Ansgar genoptager først missionen i Danmark igen, efter at riget er samlet under Godfreds søn kong Hårik.² Referatet i det følgende afsnit indledes med Ansgars forsøg på at genetablere det gode forhold mellem den danske konge og kirken.

I

Teksten er et uddrag fra 'Vitae Ansharii' der er skrevet af Rimbart, som var Ansgars discipel, efterfølger og biograf, og skal derfor læses med det nødvendige forbehold, at fremstillingen af Ansgar i det rette lys kan have syntes væsentligere, end nutidige fordringer om objektivitet tillader:

Så ofte som det lod sig gøre besøgte og begavede Ansgar den danske enehersker Hårik, for at få tilladelse til atter at prædike i riget. Efterhånden opnåedes en sådan fortrolighed, at Hårik lod Ansgar bisidde ved rådslagning om rigets anliggender, og lod ham endog være afgørende instans for lovs vedtagelse.

Ansgar forsøgte tillige, men forgæves, at få Hårik til at lade sig døbe. Hårik ville dog gerne vinde „Christi gratiam” og tillod derfor, at der byggedes en kirke i Slesvig, ligesom „quicumque vellet in regno suo fieret christianus”. (Flere vægrede sig dog ved dåben og nøjedes med primsignering, for først at døbes ved „fine vitæ suae”, for at være syndfri når de skulle „vitæ aeternae ... intrarent”).

Kong Hårik døde imidlertid³ og da Kong Hårik den yngre indsattes, blev han af sejrherrene overtalt til at lade den nybyggede kirke ødelægge og „religio christianitatis ibi coepta annullaretur”. Kirken blev dog alene lukket og gudstjenesten foreløbigt forbudt.

Ansgar fik senere selv adgang til kongen, som modtog ham med stor nåde og reetablerede kirkens forhold. Ydermere tillod han „ut clocca in eadem haberetur ecclesia” ligesom han skænkede en grund i Ribe med tilhørende kongelige privilegier „ubi ecclesia fabricaretur”.

II

Som nævnt i note 1 udføres det første forsøg på mission i Danmark af Willibrod, men først efter Frankerrigets ekspansion til den danske grænse „kunde en mere planmæssig

2 Udover kong Håriks mildning overfor såvel den tyske kejser som pavens udsendinge efter Haralds død, er det også en væsentlig baggrund for det følgende, at Ansgar gennem længere tid havde fungeret som ærkebiskop i Hamburg og Bremen og således tilsvarende havde styrket sin position overfor kejser og pave.

3 Efter angreb fra nevøen Gudorm. Hårik den yngre, som omtales straks efter i referatet, indsættes som konge som dreng (Nielsen, 1923: 251).

virksomhed sætte ind" (Balling/Lindhardt 1979 [1945]: 13). Ærkebiskob Ebo lader sig efter henvendelse fra den danske Harald Klak udnævne til pavelig legat for norden, men først efter kong Haralds dåb⁴ sætter den egentlige pavelig mission ind som beskrevet ovenfor. Selv om Ansgar (muligvis på grund af sine juridiske evner) får etableret et godt forhold til kong Hårik, og selvom denne i modsætning til Harald som eneheriker står stærkt i landet, skal der gå mere en hundrede år efter Ansgars død, før man kan tale om en kristning af Danmark. Det skyldes ikke blot, at Hårik ikke lod sig døbe, men især at kirken ikke var nødvendig for Håriks enedømme. Kirken og kongen stod endnu ikke i alliance og alene frankerrikets enhed og til tider mangel på samme havde betydning for kirkens position i Norden.

Først med Ottonernes overtagelse i syd og den heraf følgende gensvejsning af kirke og stat⁵, oprettes bispedømmer i Slesvig, Ribe og Århus (af den Hamburg-bremenske ærkebiskop Adaldag), og med den efterfølgende omvendelse af Harald Blåtand tages det afgørende skridt til landets kristning. Balling/Lindhardt nævner flere mulige grunde til Haralds omvendelse, ud over naturligvis de religiøse: For det første Haralds „indsigt i kirkens muligheder for at støtte en kongelig centralmagt, og for det andet, ønsket om at efterligne den mægtige tyske konge (1979:15). Altså to begrundelser som begge udspringer af magten, nemlig dens *fastholdelse* og *selvgenkendelse*. Som vi skal se er disse to væsentlige kræfter i kristendommen komme til Norden.

Kirkens organisering

Med Sven Estridsen fuldendes den danske kirkes organisering og Danmark indtræder „fully into the comity of Christian nations" (Morris 1989: 268). I samarbejde med den tyske ærkebisp, Adalbert, opdeles Ribe og Roskilde i henholdsvis fire og tre stifter og Sven sikrede stifterne de fornødne ressourcer til på den ene side at bygge kirker, og på den anden side til at være kongen tro. Kirken var en bedre samarbejdspartner end lokale høvdinge: den var bedre disciplineret. Alliancen med kirken er imidlertid ikke omkostningsfri. Således vidner Gregor VII.s brev til den danske konge fra 19. april 1080, om at båndene også kunne være snærende: „Inter ceteras ergo virtutes quas animo tuo imitandas censueris ecclesiarum defensionem in mente tua uolumus eminere".

Der bestod dog et væsentligt problem. Biskopperne skulle fortsat indsættes af den tyske ærkebisp, hvilket i bund og grund gjorde Danmark til et nordgermansk appendiks. Ydermere gjorde det ikke den danske kongemagt sammenlignelig med den tyske, som

⁴ Foranlediget af præsten Poppos jernbyrd på Harald Blåtands påbud. Efter jerbyrden omvender Harald sig og påbød at „Christum deum solum colendum".

⁵ Vel at mærke med kirken underordnet staten; dermed opnåedes en dobbelt interesse i nordisk mission. Fra den tyske kejsers side handlede det om udvidelse af magten, fra Pavens side om at etablere nordiske poster, hvorfra det var muligt at inddæmme den verdslige tyske magt.

havde underlagt sig kirken. Sven ønskede således etableringen af et dansk bispesæde, og det skulle vise sig, at investiturstriden mellem Gregor VII og Henrik IV, der i det sydlige Europa førte til en adskillelse af stat og kirke, således i nord førte til en styrkelse af samme alliance.

Svens søn Knud donerer i 1085 et større beløb til Lunds domkirke, ligesom kirken fik et omfattende skattefrihedsprivilegium. Dermed imødekom den danske konge Pavens krav om kirkens immunitet hvilket givetvis var medvirkende til, at det senere skulle lykkes Erik Ejegod at få ophøjet bispedømmet i Lund til ærkebispesæde. I 1104 modtog biskop Asser således palliet fra Rom. Dette kan tolkes som en direkte udløber af Roms ønske om at begrænse de tyske ærkebispers magt, nu da disse ikke længere var under Roms, men dens tyske kejsers magt. Oprettelsen af ærkebispesædet i Lund var heller ikke absolut ensbetydende med den danske kirkes løsrivelse fra stolen i Hamburg-Bremen, hvad den senere kong Knud og ærkebisperne Asser og Eskil måtte erfare. Den danske suverænitæt afhang (dengang som nu) af forholdet mellem Tyskland og Italien, siden Frankrig.

III

Der er mange lighedspunkter mellem kristningen af Danmark og de øvrige nordiske lande. I det følgende redegøres kort⁶ for kristendommens udbredelse i Norge, Island og Sverige

Norge

Norge kristnedes noget senere end Danmark, og det gjorde ingen forskel at Harald Blåtand tvangsdøber Håkon Jarl (Ottosen 2001: 177). Den i England døbte Olav Tryggvason gjorde i 995 krav på den norske trone, og ville i lighed med de øvrige europæiske fyrster etablere en kristen kirke til bestyrkelse af tronen; det blev dog først gennemført ved den senere Olav Haraldssons (1015-30). Haraldssons fortjeneste var et fokus på kirkens organisatoriske udbredelse (mere end Tryggvasons forsøg på omvendelse ved magt) og ikke mindst betød Haraldssons virke, at den europæiske kirkeret vandt indpas i Norge. Kongen falder dog ved en danskstøttet opstand, men gøres hurtigt til martyrkonge. Kirken konsoliderer sig herefter støttet af storbønderne, som kan se fordelene ved kirkens medfølgende *pax Dei*. Ved afslutningen af det 11. århundrede er Norge inddelt i fire bispesæder, som hører under ærkebisen i Hamburg-Bremen. Som i Danmark er tilknytningen til universalkirken dog svag, og kirken er reelt kongernes egenkirker. Først efter klosterbevægelserne indtrængen i begyndelsen af det næste århundrede og oprettelsen af bispe-

⁶ Opgavespørgsmålets punkt 3 er forstået således, at det drejer sig om kristendommens udbredelse i de øvrige nordiske lande indtil afslutningen af det 11. århundrede, da spørgsmål 4 omhandler det tolvte og første halvdel af det trettende århundrede.

sædet i Nidaros bliver den norske kirke reelt indlemmet i det Morris ovenfor kalder: „ the comity of Christian nations“.

Sverige

Ansgars plads ved den danske Haralds tyske len overtages som omtalt ovenfor af Gislemar, og Ansgar sendes til Sverige for at missionere dér. Efter en noget stormfuld sørejse, der blandt andet indeholdt et vikingeoverfald, når de til et Sverige, der er blevet forberedt på deres komme, ikke mindst gennem trælle, der var blevet tilfangetagne i kristne områder. Men også indbyggerne selv tog missionen til sig, og Hergeir, den stedlige høvding i Birka, lod en kirke (den første i nord) bygge på egen grund. Hergeir bliver en overgang kristendommens væsentligste bolværk i Birka, efter Ansgar igen er rejst derfra.

Ansgar sender senere den præsteviede ven, Ardgar, til Birka, for at han kan forvalte sakramenterne. Men denne bliver kun kort i Sverige og Ansgar vender senere tilbage med støtte fra såvel den tyske kong Ludvig og den danske kong Hårik den yngre, der medsendte et tegn på deres venskab og en mundtlig anbefaling frembragt af en af kongens betroende mænd. På sin vis er der altså tale om en organiseret mission, om end det ikke var hensigten at organisere kirken i Sverige. Det lykkedes Ansgar (med nogen besvær) at få den nye svenske konge og dennes folks tilladelse til at lade en ny kirke bygge og Ansgar lod derefter Eribert etablere sig som præst i Birka. Kongen lod sig imidlertid ikke døbe og da Unni (ærkebiskop i Hamburg-Bremen) 936 kom til Birka „var der ikke nogen kristendom tilbage (Ottosen 2001: 179).

Først Oluf Skotkonung (1094-1022) lader sig døbe, men ikke før 1087 falder templet i Upsala. I 1164 bliver Upsala ærkebispedømme 60 år efter Lund og 7 år efter Nidaros.

Island

Islands kristning udgår fra Norge og deres bispestole hører i lang tid under Nidaros. Kristendommen *vedtages* i Island i modsætning til Norge, Sverige og Danmark. Til gengæld er der tale om en noget amputeret kristendom, hvor blot, nydelse af hestekød og udsættelse af børn vedblev at være tilladt. Knud Ottosen anfører, at vedtagelsen er hjulpet på vej af et forsøg på at undgå den norske kong Olavs (Trygvessons) indtagelse af landet, og af at kongens havde taget flere af godesønnerne som gidsel.

Af den skønlitterære beretning om Nial fremgår det, at han på trods af sine venners afvisning af den nye tro, fastholdt at ville kæmpe for den, hvis den, som det var sket i Norge, også kom til Island. Mere interessant er vidnesbyrdet fra Kristnissaga, ikke mindst fordi dette bekræftes af Islendingabok.⁷ Her berettes om hvorledes Gissur og Hjalte drog til Island for at gøre det kristent, for at undgå at Kong Olav lod alle de islændin-

⁷ Jf. uddelte supplerende bemærkninger til kilderne i Ottosen (2002).

ge, der var ansat hos ham, dræbe. Efter ankomsten mødtes de kristne og hedningene på lovbjergene og lod deres røster mødes, men ifølge sagaen (der skriver sejrherrenes historie), undredes folk på „hvordan ordsnilde de var, og hvor vel deres Ord føjede sig, og saa stærkt virkede deres Tale, at ingen af deres Fjender turde tale imod dem“. Resultatet blev imidlertid en deling mellem kristne og hedninge, og Thorgeir, der var lovsigemand, sagde, efter grundig overvejelse, at det ville „komme til at se vanskeligt udi Landet, naar Folk ikke længer skulle have én Lov“. Kristnissaga lader herefter Thorgeir være ophavsmanden til den hybrid mellem kristendom og de hedenske skikke, som bliver resultatet af valghandlingen. Herefter blev alle islændinge døbt.

Opsamlende om den første kristne tid i Norden

Fælles for kristendommens indtog i Norden er, at det var en kristning fra oven, der skete som led i de lokale magthaveres bestræbelser for supremati (Balling/Lindhardt 1979 [1945]: 26). Kristendommens udbredelse hang uløseligt sammen med en udbredelse af den civiliserede Europas handelsstruktur, kulturelle semantik og gouvernementale strategier. Kristendommen tilbød en række teknikker for sjæles ledelse, som var de nordiske magtstrategier overlegne. En kristning var således ikke alene i stormagternes interesse, men særligt i storbøndernes, købmændenes og de lokale høvdinges. At Kristus således primært forstås som sejrende Herre er krucifikset fra Åby kirke et synligt vidnesbyrd om.

Men ydermere er kristningen fra oven vidnesbyrd om, at kristendommen, eller religionen, var et samfundsmæssigt anliggende. Romerkirken var juridisk den uskrevne rets-sædvane overlegen. Kristendommens indtog var en væsentlig forandring af den samfundsmæssige normering, og ikke blot et spørgsmål om den enkeltes frelseshistorie. Derfor får Ansgar også den betydning ved kong Håriks hof, som er beskrevet ovenfor, og derfor siger Thorgeir på Island at „Sønderriver vi loven, så sønderriver vi freden“. Kirken kunne med sine retskilder, og under forudsætning af, at den enten overtog den retlige regulering, eller delte den retlige regulering med statsmagten, tilbyde Guds fred, *pax Dei*. Hvordan denne deling tog form i Danmark fra etableringen af ærkebispesædet i Lund i 1104 til kong Valdemars død i 1241 er omdrejningspunktet i besvarelsens sidste afsnit.

IV

Det interessante i kirkens senere historie i Danmark er hvorledes forholdet mellem kirke og stat forskyder sig, under hensyntagen til det samtidige reformpavedømme. Det der kan iagttages er blandt andet, at det i Danmark lykkes Valdemarerne aldeles at fastholde kirkens underordnelse af kongemagten, som til gengæld blev konciperet som indsat af Guds nåde; som Gods tjener på jord.

Danmarks forhold til reformbevægelsen

Under Kong Niels (1104-34) opleves i Danmark som i det øvrige Europa et økonomisk og kulturelt opsving, ligesom der er tendens til en større grad af social mobilitet og strukturel differentiering.

Ærkebispens i Lund, Asser, var gregorianer af sind, og gjorde sit til kirkens uafhængighed i Danmark, blandt andet ved opførelsen af domkirken, men især med udstedelsen af de kanoniske sædvaner der blandt andet frabad sig kongelig indblanding i bispevalget (Laustsen 1987: 38). Endvidere befæstedes (gennem indhentelsen af et paveligt privilegiebrev ved et klostres grundlæggelse) at kirkelige anliggender var universelle, mens verdslige, altså kongelige, anliggender var nationale. Under Asser vandt den kirkelige jurisdiktion og tiende anerkendelse

Asser blev afløst af Eskil i 1137, hvis nære forbindelser til Rom skulle få stor betydning for kirkens forhold i Danmark. Den politiske kontekst var en begyndende borgerkrig udløst af tronstridigheder mellem Svend, Knud og Valdemar. Svend og Valdemar ønskede en videreførelse af Erik Ejegods linje og ikke Kong Niels'. Eskil var imidlertid på Niels' 'linjes' side.

Denne splittelse mellem de verdslige magter og mellem den verdslige og gejstlige magt truede med at føre til den danske kirkes indlemmelse i den tyske. Det lykkedes dog Eskil gennem sit venskab med Bernhard af Clairvaux (og en rejse til Rom) at få det tyske angreb afværget. Samtidig blev Norges kirke løsrevet fra den tyske, mens den svenske blev underlagt den danske. Den norske kirkes løsrivelse fik dog kejserlige tropper til at tage Eskil til fange på dennes færd tilbage til Danmark. Gidseltagerne forlangte løsepenge af Danskerne, men Eskil skrev til disse, at han ikke ønskede løskøbelse fordi: „infamis est redemptio, qua libertas perit ecclesie, qua seruitus comparatur“. Eskil slippes dog fri, og vender hjem til et Danmark, hvor Valdemar (den store) er blevet enehersker, hvilket også skulle give anledning til kontroverser mellem konge og ærkebiskop.

Anledningen var det 'lille' paveskisma mellem den gregorianske Alexander III og den tyskstøttede Victor IV. Kong Valdemar måtte på grund af sit forhold til den tyske kejser støtte Victor, mens Eskil (som det fremgår af citatet ovenfor) naturligvis måtte støtte Alexander. Eskil er i eksil i seks år, og vender først hjem, efter Alexander er blevet ratificeret som Pave. Ved sin hjemkomst forestår Eskil helgenkåringen af kongens fader og kroningen af kongens søn. Kongelinjen er herefter religiøst fastlagt: den danske konges magt er guddommeligt legitimeret. Ringstedakten er som Henrik IV's canossagang⁸ et omstridt optrin, der stiller de samme spørgsmål: Hvem fik mest ud af ægteskabet? Kongen er herefter konge af Guds nåde (helt frem til 1849), men til gengæld er Gud retskilde i verdslig

⁸ Se hertil Shristensen/Göransson (1969: 334-342).

lovgivning.⁹ Ringstedakten og investiturstriden viser det paradoksale forhold, der består mellem kirke og stat, politik og religion, verdslighed og gejstlighed. Gregorianismen må indse, at den frigørelse af kirken, som er den så dyrebar, forudsætter en underlæggelse af den verdslige magt under den gejstlige, som igen medfører en trivialisering af det gejstlige. Omvendt giver Eskils helgenkåring af Knud og legitimering af Valdemars slægt, kirken en frihed i forhold til den verdslige magt.¹⁰ Herom straks nedenfor.

Indsættelsen af Absalon som Ærkebisop

Netop valget af Absalon som Eskils afløser er et prægnant eksempel på kirkens fastholdelse af sin position qua sin subjektivering under kongemagten. Saxo skriver at Absalon vægrede sig ved at overtage ærkesædet og kun modvilligt gjorde det efter påbud fra Paven: „Absaloni Lundemsem pontificatum assumere jussum, et Roskildensem administrare permissum.“ Når påbudet blev fulgt af en tilladelse til fortsat at administrere bispestolen i Roskilde, kunne det ses som et udslag af Kongens magt overfor Rom. Men som Laustsen påpeger (1989: 49), er Saxo ikke pålidelig i denne sag. Absalon var mere end interesseret i at overtage ærkesædet. Det virker også besynderligt, at Paven i samme sætning skulle påbyde Absalon at overtage ærkestolen og give ham tilladelse til noget så usædvanligt som at fastholde magten i Roskilde bispesæde. Det sidste holdt heller ikke længe.

Der er heller ikke meget der taler for Eskil som stiller af Absalon. Eskil ønskede i sit teologiske perspektiv sin nevø Asser som efterfølger, men i et politisk perspektiv ville det være mere hensigtsmæssigt at støtte Absalon. Absalon var kongens mand, og efter kongens død, under kong Knud, rigets leder *de facto*. I denne periode intensiveredes den feudale struktur i Danmark, ikke mindst fordi Absalon var af adelig slægt og sikrede adelen fiskale fordele. Samtidig løsnede hans lensforholdet til den tyske Kejser og Danmarks rige var nu suverænt, politisk set, og på sin vis også religiøst set, men det skyldtes ikke kappede, men *gode* forbindelser til Rom.

Også valget af Absalons efterfølger var kendetegnende for forholdet mellem konge og kirke, Andreas (eller Anders) Sunesen, der som Absalon var af Hvideslægten, var inden sin indsættelse højststående embedsmand i det verdslige hierarki.

⁹ Se hertil præamplen til Jydske Lov.

¹⁰ Det er ikke stedet til en større udredning, men det bør fremhæves, at vi skal frem til den tyske munk Martin Luther, før vi får en tilstrækkelig kompleks selvbeskrivelse af det guddommelige gouvernement, som levner plads til to samtidige guddommeligt investerede regimenter, som blot funktionelt har forskellige arbejdsområder.

Det danske østersørige og Valdemars død

Såvel Absalon som Andreas var væsentlig kræfter i den ekspansion det danske Rige i korskets tegn fik mod øst. Efter Pavens godkendelse blev annekteringen af østersølandene legitimeret (og det ville dengang sige legaliseret) som mission, det vil sige som korstog.

Et så stort rige som det danske nu var blevet, lod sig imidlertid ikke regere ved den sædvanlige ret. Dertil var de lokale forskellige for store, og behovet for en kodificering efter romerretligt forbillede blev tydeligt. Også i så henseende var forbundet med kirken fordelagtigt for den danske konge, ikke blot fordi kirkeretten byggede på en række skriftlige retskilder, men fordi jura var en væsentlig del af den klerikale uddannelse.¹¹ Resultaten blev en række verdslige landskabslove, som dog også indeholdt kirkeretlige tendenser. Adskillelsen af de gejstlige og verdslige domstole fastholdtes imidlertid, og vi skal frem efter reformatorisk tid, før der rykkes nævneværdigt ved denne distinktion.¹² Jydske lov, som er omtalt ovenfor i note 9, er den foreløbige afslutning på periodens juridiske udvikling, og vi skal frem til Danske Lov, før vi finder tilsvarende nydannelser. Jydske Lov definerer i præamplen det danske riges kulturelle, politiske og religiøse samling.

Afsluttende bemærkninger

Det snævre bånd vi ser mellem kongen og kirken frem til Valdemars død er ikke enestående i historien, men vi skal frem til enevældens tid, før vi ser en tilsvarende synergi mellem de to kræfter, eller i hvert fad før vi finder kirkens magt så jævnbyrdig med kongens. Det i denne sammenhæng bemærkelsesværdige er, at synergien var en forudsætning for såvel kristendommens udbredelse som det danske riges ekspansion. Hvad enten det var en stærk konge, som drog nytte af kirkens universalitet, eller en stærk ærkebisp, som drog nytte af det verdslige militær, var det tilsammen to kræfter med samme sigte: vækst.

Endnu en væsentlig faktor for kristendommens udbredelse, og som helt er udeladt i denne fremstilling, er klostrene. De forskellige munkeordner, særligt gråbrødre og sortbrødre, var af to grunde ikke uvæsentlige. For det første havde de indflydelse på folkets kristning, men for det andet var det støttepunkter i tider, hvor der herskede ufred mellem konge og kirke, hvad enten det var nationalt eller internationalt (på europæisk plan).

¹¹ Absalon havde således studeret såvel romerret som kirkeret i Paris, og Jydske Lov indeholder en del kirkeretlige sætninger i frie gengivelser, som Gunnar af Viborg havde hentet under sine studier, ligeledes i Paris (Fenger/Jørgensen, 1988: 13-15). Andreas (Anders) Sunesen var særdeles veluddannet udi teologi og jura fra såvel universiteterne i Paris og Bologna.

¹² Endnu i dag træder retten varsomt, når den skal træffe afgørelse i indre kirkelige stridigheder, som til eksempel domstolsprøvelsen af dåbsritualet nyligt viste.

LITTERATUR

Balling, Jakob. L./P.G. Lindhardt (1979 [1945]), *Den nordiske kirkes historie*, København: Nyt nordisk forlag Arnold Busck.

Christensen, Torben/Sven Göransson (1969), *Kyrkohistoria I*, København: Munksgaard.

Fenger, Ole/Stig Jørgensen (1988), *Grundrids af den danske rets historie*, Århus: Juridisk Bogformidling.

Grane, Leif (1999), *Kirken i den europæiske middelalder*, København: Gads forlag.

Laustsen, Martin Schwartz (1989), *Danmarks kirkehistorie*, København: Gyldendal.

Morris, Colin (1989), *The Papal Monarchy*, Oxford: Clarendon Press.

Nestle-Aland (1988 [1979]), *Novum Teatamentum Graecum*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Nielsen, Marius Th. (1923), *Ansgar, hans tid og værk*, København: O. Lohses forlag.

Ottosen, Knud (2001), *Oldkirkens og middelalderkirkens historie*, Århus: Teologisk fakultet.

Ottosen, Knud (2002), *Tekster til Middelalderen*,¹ Århus: Teologisk fakultet.

¹ Der er ved referencer til Knud Ottosens *Tekster til Middelalderen*, henvist til de enkelte kilder.